

Storie van die Natuur: Omgewingsgeskiedenis as Groeiende Navorsingsveld

Kobus du Pisani*

An understanding of the history of human interactions with all parts of the cultivated and non-cultivated surface of the earth, and with living organisms, is increasingly seen to be essential to more conventional economic and cultural projects in history, history of science, anthropology, geography and sociology, while "environmental history" can also help efforts to comprehend the traumatic environmental difficulties facing us today¹

Só beskryf die tydskrif *Environment and History* die nut en belangrikheid van omgewingsgeskiedenis.

Hierdie artikel fokus op die oorsprong en ontwikkeling van omgewingsgeskiedenis, wat oor die afgelope dekades internasionaal en in Suid-Afrika as een van die mees dinamiese vertakkings van die historiese wetenskappe na vore getree het.

Wortels van die omgewingsgeskiedenis

Waar lê die wortels van omgewingsgeskiedenis as akademiese veld? Tydens die periode van ongekende industriële en kommersiële uitbreiding na die Tweede Wêreldoorlog het mense bewus begin word van die bedreiging wat snelle bevolkingsgroei, besoedeling en hulpbronnuitputting vir die omgewing en die mens se eie oorlewing inhou. Vanaf die 1960's is wetenskaplike inligting oor die skade wat menslike aktiwiteite aan die natuurlike omgewing aanrig, gepubliseer in angswekkende boeke², ekologiese rampe het wye mediadekking geniet en films, TV-programme en popliedjies het die idee van 'n dreigende ekologiese krisis gepopulariseer. Die Groen Beweging het stukrag gekry, die eerste omgewings-nie-regeringsorganisasies (ONRO's)³ is gestig, populêre omgewingsgroepe was meer uitgesproke as voorheen, ekologisme het 'n ideologie geword waarmee rekening gehou moes word en groen politieke partye het 'n impak begin maak. In 1972 is die Verenigde Nasies se Konferensie oor die Menslike Omgewing in Stockholm gehou – die eerste van 'n reeks internasionale konferensies oor die dreigende ekologiese ramp. Die oliekrise van 1973 het getoon wat die potensiële gevolge van 'n hulpbrontekort is. Die wêreld se grootste godsdienste het plegtige geloofsverklarings gemaak oor die etiese verantwoordelikhede van die mens teenoor die natuur.

* Kobus du Pisani is 'n professor in die Vakgroep Geskiedenis, Skool vir Sosiale en Owerheidstudies, Noordwes-Universiteit, Potchefstroomkampus. Sy huidige navorsingsfokusse is Afrikanermanlikheid en omgewingsgeskiedenis.

1 *Environment and History* webblad, <http://www.ericademon.co.uk/EH/Ehinst.html> Geraadpleeg op 13 Januarie 2003

2 Onder meer R. Carson, *The Silent Spring* (1962); P. Ehrlich, *The Population Bomb* (1968); Club of Rome, *Limits to Growth* (1972); The Ecologist, *Blueprint for Survival* (1972); F. Schumacher, *Small is Beautiful* (1973)

3 Byvoorbeeld Greenpeace en Friends of the Earth

In hierdie konteks van groeiende omgewingsbewustheid en gebore uit 'n sterk morele bewussyn, het omgewingsgeskiedenis in die sewentigerjare as 'n vertakking van die historiese wetenskappe begin vorm aanneem. Historici het kennis geneem van die ekologiese krisis. Volgens Lewis Mumford het die bewuswording van dié krisis meegebring dat

all thinking worthy of the name must now be ecological, in the sense of appreciating and utilizing organic complexity, and in adapting every kind of change to the requirements not of man alone, or of any single generation, but of all his organic partners and every part of his habitat⁴

Historici het saam met regsgeleerdes, filosowe, ekonome en sosioloë wetenskaplike antwoorde gesoek op vrae rondom omgewingsvraagstukke.

Wat is omgewingsgeskiedenis?

Deesdae word die waarde van definisies om akademiese dissiplines te omskryf bevraagteken. Voortdurende differensiasie van die wetenskap in al meer nuwe dissiplines en subdissiplines en die toenemende neiging tot die saambondeling (in Engels "clustering") van dissiplines, maak die afbakening van dissiplines 'n komplekse saak.⁵ Indien 'n dissipline – veral een soos omgewingsgeskiedenis wat op die interdissiplinêre terrein funksioneer – so wyd as moontlik gedefinieer word om vir alle vertakkings voorsiening te maak, word die definisie uiteindelik amorf en byna betekenisloos. Indien, aan die ander uiterste, 'n dissipline eng en rigied afgebaken word, word dit as voorskriftelik en beperkend ervaar.

Omdat die wetenskap essensieel steeds oor die ordening van bestaande kennis gaan en dit nodig bly om afbakenings tussen dissiplines te maak, word hier gepoog om die essensieële aard van omgewingsgeskiedenis te omskryf. Dit is nie maklik om die essensie van 'n dinamiese jong dissipline, wat in 'n snelle ontwikkelingskurwe verkeer en uiteenlopend is wat inhoud, metodologie en uitsette betref, in 'n bondige definisie vas te vat nie. As daar nie die een of ander afbakening plaasvind nie, kan die begrip omgewingsgeskiedenis egter alle waarde as epistemologiese kategorie verloor.⁶

Omgewingsgeskiedenis is die studie van die wyse waarop mense natuurlike hulpbronne en die omgewing gebruik het, bestuur het of in interaksie daarmee verkeer het. Dit begin by die studie van 'n gegewe tyd en plek.⁷ Hierdie studie kan uitgebrei word om te bepaal hoe hierdie soort mens-omgewinginteraksie oor tyd verander het. Omgewingsgeskiedenis bestudeer die reeks "dialoë" wat oor tyd tussen mense en die res van die natuurlike omgewing plaasgevind het, met die fokus op wedersydse

4 Aangehaal in D Worster, *The Wealth of Nature: Environmental History and the Ecological Imagination* (Oxford University Press, New York, 1993), p 21

5 F Zigras, "Position, Meaning and Tasks of Meta-environmental History – some Meta-scientific Remarks", in L Jelecek et al (eds), *Dealing with Diversity. Second International Conference of the European Society for Environmental History, Prague 2003. Proceedings* (Charles University, Faculty of Science, Department of Social Geography and Regional Development, Prague, 2003), p 299

6 Kyk J Carruthers, "Environmental History in Southern Africa: an Overview", in S Dovers, R Edgecombe and B Guest (eds), *South Africa's Environmental History: Cases and Comparisons* (David Philip, Cape Town, 2002), p 4

7 J Carruthers, "Environmental History in Southern Africa: an Overview", in S Dovers, R Edgecombe and B Guest (eds), *South Africa's Environmental History: Cases and Comparisons* (David Philip, Cape Town, 2002), p 4

impakte.⁸ Dit handel oor hoe die mens die natuur verander, oor hoe die natuur reageer en hoe dit soms lyk of die natuur op sy eie optree.⁹

Wat onderskei omgewingsgeskiedenis van ander vertakkings van die geskiedeniswetenskap en van ander soorte omgewingstudies?

Geskiedenis as menswetenskap is baie gediversifiseer, maar generies beskou is die studierrein daarvan verandering oor tyd in menslike samelewings. Die geskiedeniswetenskap gaan oor mense in hulle sosiale verband in interaksie met ander mense. Tradisioneel was die hoofaktors van die geskiedskrywing se storie oor die verlede altyd mense. In hierdie opsig bring omgewingsgeskiedenis 'n nuwe dimensie in die geskiedeniswetenskap in. Naas die mens fokus die omgewingsgeskiedenis naamlik op 'n mede-hoofakteur – die omgewing in al sy fasette. In plaas van om die mens as deel van 'n sosiale sisteem te bestudeer, word die klem verskuif na die mens as deel van 'n ekosisteem. Omgewingsgeskiedenis gaan dus van 'n ander aanname uit as ander vertakkings van die geskiedeniswetenskap. Dit is nie gemoeid met intermenslike verhoudinge of menslike instellings as sodanig nie, maar met ekosisteme wat die konteks vorm vir menslike instellings en interaksie. Nie-menslike faktore, wat normaalweg op die periferie van geskiedkundige ontleding lê, word sentraal geplaas in omgewingsgeskiedenis.¹⁰

Omgewingsgeskiedenis word van natuurwetenskaplike omgewingstudies onderskei deur die wyse waarop die menslike faktor verreken word. Dit gaan oor die verbinding tussen mense met al hulle sosiale en individuele menslike eienskappe en die omgewing met inagneming van die volle kompleksiteit en dinamika van die nie-menslike wêreld, wat as “vennote” in 'n bepaalde historiese konteks in interaksie verkeer.¹¹ In die omgewingsgeskiedenis word die plek van menslike samelewings in spesifieke, maar veranderende, ekosisteme bestudeer. Daar word ondersoek gedoen na hoe die biofisiese wêreld die gang van die menslike geskiedenis beïnvloed het, hoe mense gedink het oor hulle omgewing en hoe hulle probeer het om dit te transformeer.¹²

Omgewingsgeskiedenis kan ook gedefinieer word as die interdisciplinêre studie van die verhoudings tussen kultuur, tegnologie en natuur oor tyd.¹³ Hierdie definisie veronderstel drie vlakke van verklaring in die omgewingsgeskiedenis.

---

8 W Beinart and P Coates, *Environment and History: The Taming of Nature in the USA and South Africa* (Routledge, London, 1995), p 1

9 F Brüggemeier, “New Developments in Environmental History” Unpublished paper presented at the International Congress of Historical Sciences, Augustus 2000, Oslo, p 1

10 Kyk W Cronon, *Changes in the Land: Indians, Colonists, and the Ecology of New England* (Hill & Wang, New York, 1983), p vii; W Beinart and P Coates, *Environment and History: The Taming of Nature in the USA and South Africa* (Routledge, London, 1995), p 1

11 J Carruthers, “Environmental History in Southern Africa: an Overview”, in S Dovers, R Edgecombe and B Guest (eds), *South Africa's Environmental History: Cases and Comparisons* (David Philip, Cape Town, 2002), p 4; I G Simmons, *An Environmental History of Great Britain: From 10,000 Years Ago to the Present* (Edinburgh University Press, Edinburgh, 2001), p 2; W Cronon, “The Uses of Environmental History”, *Environmental History Review*, 17, 3, 1993, pp 4-5

12 D Worster, *The Wealth of Nature: Environmental History and the Ecological Imagination* (Oxford University Press, New York, 1993), p 20

13 D Worster, *The Wealth of Nature: Environmental History and the Ecological Imagination* (Oxford University Press, New York, 1993), p viii

Eerstens gaan dit oor die natuur. Die storie van die verandering van die natuur word vertel deur aan te dui hoe die struktuur en verspreiding van natuurlike omgewings oor tyd verander het. Ek sê doelbewus “storie”, omdat omgewingsgeskiedenis besonder geskik is vir kragtige verklarende narratiewe oor die tussenkoms van menslike optrede in die fisiese wêreld.¹⁴ Dit wat “natuur” genoem word, is die produk van die interaksie tussen mense en die omgewing. Ekosisteme is deur die mens se teenwoordigheid verander.

Tweedens val die soeklig op tegnologiese ontwikkeling en veral op hoe tegnologie die verhouding tussen mens en omgewing herstruktureer het. Mense het met die hulp van tegnologie probeer om die omgewing te omskep in iets wat hulpbronne vir hulle verbruik lewer, maar in die proses om die omgewing te transformeer, is sosiale verhoudings tussen mense verander en die samelewing self ook getransformeer.

Derdens opereer omgewingsgeskiedenis op die vlak van idees en menslike verstandelike prosesse. Dit gaan oor hoe persepsies, ideologieë, waardes en wette deel van individue of groepe se dialoog met die natuur was. Mense se idees oor die natuur is ’n produk van die kultuur waarin hulle leef¹⁵ en in hierdie sin kan die natuur as ’n kulturele konstruksie gesien word.

Vir die omgewingshistorikus lê die uitdaging daarin om hierdie verskillende vlakke van verklaring aan mekaar te skakel om vas te stel hoe die lyn van historiese kousaliteit loop. Loop dit, soos vanuit ’n materialistiese filosofiese hoek geredeneer word, deterministies van die vlak van natuur deur tegnologie na ideologie? Of, soos die aanhangers van filosofiese idealisme wil hê, dalk andersom, sodat die gevolgtrekking gemaak kan word dat die natuur niks anders is as ’n konstruksie van die menslike verstand nie, dus is “die natuur” in ons koppe en nêrens anders nie. Selfs al sou ons hierdie opvatting nie onderskryf nie, moet ons toegee dat dit wat ons kan ken van die natuur deur ons menslike vermoëns gefiltreer word.¹⁶ Die meeste omgewingshistorici maak hulle filosofies gerieflik tuis by ’n posisie wat beide materialisties en idealisties is, deur die standpunt in te neem dat die historikus nie kan vasklou aan een teorie van kousaliteit nie, maar oop moet wees vir konteks en tyd.¹⁷

Samevattend kan gesê word dat die perspektief van die omgewingshistorikus ’n nuwe dimensie in historiese verklaring inbring, wat deur die volgende sentrale vraag uitgedruk word: Hoe bewerkstellig ’n kennis van en sensitiwiteit vir omgewingskwessies ’n beter begrip vir die deurslaggewende gebeure en tendense in die geskiedenis?¹⁸ Hierdie oorkoepelende vraag kan onderverdeel word in verskeie tipiese vrae wat omgewingshistorici probeer beantwoord, soos byvoorbeeld:

- 14 Oor die narratiewe tradisie in omgewingsgeskiedenis, kyk W Cronon, “A Place for Stories: Nature, History, and Narrative”, *The Journal of American History* 78, 4, March 1992, pp 1347-1376 (veral pp 1349-1350)
- 15 Kyk byvoorbeeld na die diagram in D Pepper, *The Roots of Modern Environmentalism* (Routledge, Londen, 1990), p 9, oor die kulturele filter waardeur ’n mens na die omgewing kyk. Die diagram is ontleen aan D Jeans, “Changing Formulations of the Man-environment Relationship in Anglo-American Geography”, *Journal of Geography* 73, 3, 1974, pp 36-40. Kyk ook na W Beinart and P Coates, *Environment and History: The Taming of Nature in the USA and South Africa* (Routledge, London, 1995), p 3
- 16 I G Simmons, *An Environmental History of Great Britain: From 10,000 Years Ago to the Present* (Edinburgh University Press, Edinburgh, 2001), p 9
- 17 D Worster, *The Wealth of Nature: Environmental History and the Ecological Imagination* (Oxford University Press, New York, 1993), pp 48-50
- 18 J C McCann, *Green Land, Brown Land, Black Land. An Environmental History of Africa, 1800-1990* (James Currey, Oxford, 1999), pp 10-11. McCann formuleer dié vraag as die sentrale vraag in die omgewingsgeskiedenis van Afrika, maar dit kan net so op die wêreldgeskiedenis en Suid-Afrikaanse geskiedenis van toepassing gemaak word

- Hoe het ekologiese interaksies menslike samelewings geaffekteer? Of anders gestel: Hoe behoort die natuurlike wêreld ingesluit te word in historiese verduideliking?
- Hoe behoort ekologiese versteuring deur menslike ingrype geëvalueer te word? Waar is die skeidslyn tussen ekologiese veranderinge en agteruitgang/omgewingsdegradasie?
- Wat was die impak van pre-industriële samelewings op die omgewing?
- Watter rol het tegnologiese vooruitgang, industrialisasie en kapitalisme, as ekonomiese stelsel van die dominante Westerse kultuur, gespeel in omgewingsverandering?
- Hoe is die destruktiwiteit vermoëns van die moderne Westerse samelewing gemanifesteer ten opsigte van omgewingsverandering? Of alternatiewelik: Hoe kan globale omgewingsverandering gekoppel word aan Europese kolonialisme?
- Hoe het bewustheid van die beskadiging van die natuur menslike denke en houdings verander en gelei tot bewaring en die omgewingsbeweging? Wie was die leidende denkers en wat was die belangrike instellings in hierdie opsig?

Omgewingsgeskiedenis as interdisciplinêre veld

Waar pas die omgewingsgeskiedenis in die struktuur van die wetenskappe in en watter moontlikhede bied dit vir interdisciplinêre werk? In die historiografie van omgewingsgeskiedenis word weerspieël dat dit by uitstek 'n terrein is waar oor die grense van tradisionele akademiese dissiplines beweeg word. Daarom moet dit eerder 'n interdisciplinêre terrein as 'n subdissipline van geskiedenis genoem word. Navorsers wat op die terrein van omgewingsgeskiedenis werk, kom dikwels uit ander dissiplines soos historiese geografie, landskapsargitektuur, stadsbeplanning, argeologie, antropologie, landbouwetenskappe, sosiologie, biologie en ekologie.¹⁹

Op die metawetenskaplike vlak is 'n tentatiewe begin gemaak met die ondersoek na die wesensard van die omgewingsgeskiedenis. Figuur 1²⁰ dui aan dat die historiese perspektief een van verskeie perspektiewe op die omgewing as onderwerp van navorsing is.

---

19 H-Environment-tuisblad, <http://h-net.msu.edu/cgi-bin/welcomeletter?list=h-environment> (geraadpleeg op 7 Oktober 2003)

20 F Zigrà, "Position, Meaning and Tasks of Meta-environmental History – some Meta-scientific Remarks", in L. Jeleček et al (eds), *Dealing with Diversity. Second International Conference of the European Society for Environmental History, Prague 2003. Proceedings* (Charles University, Faculty of Science, Department of Social Geography and Regional Development, Prague, 2003), p 303. Deur outeur in Afrikaans vertaal

Figuur 1: Skema van die belangrikste teoreties-metodologiese benaderings in die navorsing van die omgewing

Hierdie skematiese voorstelling mag die indruk skep dat omgewingsgeskiedenis meestal as afsonderlike dissipline by multidissiplinêre navorsing betrokke is. 'n Multidissiplinêre span benader 'n spesifieke navorsingsprobleem vanuit die perspektief van verskillende dissiplines. Die outonomie van die afsonderlike deelnemende dissiplines word gehandhaaf. Elke navorser funksioneer as spesialis van sy/haar eie dissipline en bestudeer die probleem vanuit die perspektief van daardie dissipline. Dit gaan dus oor 'n kombinasie van die perspektiewe van verskillende dissiplines en die akumulering van hoogs gespesialiseerde kennis uit verskillende dissiplines.²¹

Baie van die eerste geslag omgewingshistorici is aanvanklik in ander vertakings van die historiese wetenskappe opgelei en het mettertyd in die omgewing as navorsingsterrein begin belangstel. Hulle eerste treë op weg na die volledige oorskakeling na omgewingsgeskiedenis is dikwels in die vorm van deelname aan spannavorsing op 'n multidissiplinêre basis. Hulle navorsingsbelangstellings lei hulle egter gewoonlik verby multidissiplinêre samewerking tot in die domein van egte interdissiplinêre navorsing.

Interdissiplinariteit word nie deur die blote betrokkenheid van meer as een dissipline by 'n projek bewerkstellig nie, maar deur die rol wat die navorsers uit die verskillende

21 J G Garbers, "Groups or Team Research" in J G Garbers (ed), *Effective Research in the Human Sciences: Research Management for Researchers, Supervisors and Master's and Doctoral Candidates* (J L van Schaik, Pretoria, 1996), p 163; M Gibbons et al, *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies* (Sage, London, 1997), p 28

dissiplines speel en die gereedskap wat hulle gebruik. In hulle fokus op 'n spesifieke probleem hef die lede van 'n interdisiplinêre span hulle dissiplinêre identiteite op en tree buite hulle individuele verwysingsraamwerke ten einde 'n gesamentlike verwysingsraamwerk daar te stel vir 'n breër maar tog diepgaande ondersoek van die navorsingsprobleem. Hulle benader die bepaalde probleem vanuit 'n nuwe hoek. Interdisiplinariteit word gekenmerk deur die eksplisiete formulering van 'n uniforme terminologie of gemeenskaplike metodologie wat tradisionele grense tussen dissiplines oorspan. Interdisiplinêre navorsing neig weg van ekstreme spesialisasie in die rigting van holistiese kennis en die konsep van die eenheid of gemeenskaplikheid van die wetenskap.²²

Hoewel sekere aspekte daarvan ook unidissiplinêr hanteer kan word, word omgewingsgeskiedenis gewoonlik beskou as 'n interdisiplinêre wetenskap wat ontstaan het uit die interpenetrasie van die navorsingsbenaderings van die natuur- en menswetenskappe. Dit is geposisioneer by die raakvlak tussen die omgewings- en historiese wetenskappe. Figuur 2²³ dui die wedersydse invloede van die omgewings- en historiese wetenskappe binne die omgewingsgeskiedenis aan:

Die raakvlakke tussen omgewingsgeskiedenis en die ekologiese en geografiese wetenskappe word aangedui in figuur 3²⁴:

- 22 J G Garbers, "Groups or Team Research" in J G Garbers (ed), *Effective Research in the Human Sciences: Research Management for Researchers, Supervisors and Master's and Doctoral Candidates* (J L van Schaik, Pretoria, 1996), p 164
- 23 F Zigrà, "Position, Meaning and Tasks of Meta-environmental History – some Meta-scientific Remarks", in L Jelecek et al (eds), *Dealing with Diversity. Second International Conference of the European Society for Environmental History, Prague 2003. Proceedings* (Charles University, Faculty of Science, Department of Social Geography and Regional Development, Prague, 2003), p 302 Deur outeur in Afrikaans vertaal
- 24 F Zigrà, "Position, Meaning and Tasks of Meta-environmental History – some Meta-scientific Remarks", in L Jelecek et al (eds), *Dealing with Diversity. Second International Conference of the European Society for Environmental History, Prague 2003. Proceedings* (Charles University, Faculty of Science, Department of Social Geography and Regional Development, Prague, 2003), p 301 Deur outeur in Afrikaans vertaal

In die navorsingspraktyk van omgewingsgeskiedenis is die natuurwetenskappe vir die omgewingshistorikus 'n bondgenoot en 'n stuk noodsaaklike gereedskap. Hy of sy moet die intellektuele sirkel van die natuurwetenskappe kan penetreer en verstaan. Om die rede lees omgewingshistorici publikasies van ekoloë, fisiese geografe, grondkundiges, klimatoloë, plantgenetici, parasitoloë, reproduksiebioloë en grondwaterhidroloë. Hulle moet data oor klimaat en die weer, getye en winde, seestrome, geologiese en hidrologiese kragte kan vertolk om te kan verklaar hoe hierdie faktore 'n invloed gehad het op oeste en pryse van landbouprodukte, hoe hulle epidemies laat ontstaan en versprei het, hoe hulle tot bevolkingstoename of -afname gelei het. Om omgewingsgeskiedenis behoorlik te kan baasraak, moet 'n historikus minstens basiese kennis (en later dalk gevorderde opleiding) hê in meer dissiplines as waarin die gemiddelde wetenskaplike hom of haar normaalweg sal beweeg. Dit is weliswaar 'n formidabele taak, maar die beloning is 'n breër en ryker perspektief op die verlede as wat sonder hierdie addisioneel verworwe kennis moontlik is.²⁵

Omgewingshistorici wil nie net die leerlinge of die argiefassistente van natuurwetenskaplikes wees nie. Hulle wil aktiewe medewerkers wees aan 'n groter projek om verskillende soorte wetenskaplike denke, wat in die verlede streng geskei is, weer by mekaar uit te bring. Dit moet lei tot ware dialoog en openheid tussen dissiplines.²⁶ Hierdie dialoog tussen die verskillende dissiplines begin by uitstek binne die mure van universiteite, wat steeds die leiers in die samelewing op die terrein van kennisproduksie bly. Vandaar kan dit dan verder gevoer word om 'n dialoog tussen die universiteit en ander groepe in die samelewing te word.²⁷

Die ideaal is dat interdisiplinêre navorsing verby samewerking tussen verskillende wetenskaplike dissiplines moet strek en ook 'n deelnemende proses moet behels waarby die wetenskaplikes saam met die bedryf, die regering en die gemeenskap die

25 D. Worster, *The Wealth of Nature: Environmental History and the Ecological Imagination* (Oxford University Press, New York, 1993), pp 20-21

26 D. Worster, *The Wealth of Nature: Environmental History and the Ecological Imagination* (Oxford University Press, New York, 1993), p 24

27 Centre for Interdisciplinary Research in the Liberal Arts-tuisblad, <http://www.augustana.ca/departments/cirla/cirlainfo/> (geraadpleeg op 12 Maart 2003)

navorsingsproses deursien tot by die implementering van die resultate. Michael Gibbons onderskei naas multi- en interdisiplinêre navorsing, 'n derde soort navorsing waarby persone uit verskillende dissiplines betrokke is, naamlik transdissiplinêre navorsing, wat hy ook "modus twee navorsing" noem. Transdissiplinariteit beweeg nog verder weg van tradisionele dissiplinêre grense as interdissiplinariteit, omdat oplossings nie gebaseer word op die toepassing van kennis wat reeds bestaan nie, maar in die spesifieke toepassingskonteks waarvoor dit benodig word, gegenerer en in stand gehou word. Transdissiplinêre navorsing word getipeer as "probleemoplossing aan die beweeg", waarvan die uitsette nie noodwendig onder 'n spesifieke dissipline tuisgebring kan word nie. Universiteite is maar een rolspeler in hierdie soort navorsing.²⁸ Omgewingshistorici met die nodige vaardighede kry toenemende geleentheid om by hierdie soort navorsing betrokke te raak.

Wie moet die inisiatief neem om die dialoog tussen dissiplines aan die gang te sit? Soms word beweer dat die sosiale en geesteswetenskappe in interdissiplinêre navorsing in 'n posisie van relatiewe swakheid teenoor die natuurwetenskappe staan, omdat hulle nie oor vergelykbare eksaktheid en presisie beskik nie.²⁹ In sekere kringe binne die geesteswetenskappe word egter gevoel dat die inisiatief vir interdissiplinêre samewerking juis van die geesteswetenskappe moet uitgaan, omdat die gedagte van die eenheid of heelheid van geleerdheid die grondslag vorm van 'n ware geesteswetenskaplike benadering. Die Kanadese Centre for Interdisciplinary Research in the Liberal Arts beskou die geesteswetenskappe as 'n geskikte forum vir dialoog, want "the liberal arts are not a group of subjects, but a style of reasoned, principled interaction". Deur dialoog kom wetenskaplikes tot kennis van hulleself, hulle beperkings en hulle verbintenisse. Geesteswetenskaplikes word juis opgelei om hulle eie verbintenisse noukeurig te konstrueer en uit te druk, maar ook om die vermoë te ontwikkel om die diskoerse van ander toe te laat om hulle begrip van hulleself en die wêreld te beïnvloed. In die geesteswetenskappe word wegbeweeg van die siening van dissiplines as koherente en selfgenoegsame maniere om die wêreld te verstaan, na 'n nuwe koherensie wat uit interdissiplinêre dialoog groei.³⁰

Volhoubare ontwikkeling en omgewingsgeskiedenis

Die evolusie van die konsep van volhoubare ontwikkeling met sy ekologiese, ekonomiese en sosiale komponente, het sedert die tagtigerjare belangrike implikasies vir omgewingsgeskiedenis ingehou, omdat wetenskaplikes besef het dat die kunsmatige skeiding tussen "natuur" en "kultuur" tot isolasie en verarming in beide die natuur- en geesteswetenskappe lei. Donald Worster, 'n prominente Amerikaanse omgewingshistorikus wys op die gevolge van dié skeiding:

This division has worked to balkanize our various university departments and professions, our intellectual loyalties, and even our scholarly languages. I cannot

28 M Gibbons *et al*, *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies* (Sage, London, 1997), pp 29, 151 Gibbons gebruik die term "modus twee kennisproduksie" vir hierdie soort navorsing. Sy teorie het 'n hele debat in hoër onderwyskringe in Suid-Afrika tot gevolg gehad, waarvan die verskillende standpunte gereflekteer word in A Kraak (ed), *Changing Modes. New Knowledge Production and its Implications for Higher Education in South Africa* (Human Sciences Research Council, Pretoria, 2000)

29 J G Garbers, "Groups or Team Research" in J G Garbers (ed), *Effective Research in the Human Sciences: Research Management for Researchers, Supervisors and Master's and Doctoral Candidates* (J L van Schaik, Pretoria, 1996), p 168

30 Centre for Interdisciplinary Research in the Liberal Arts-tuisblad, <http://www.augustana.ca/departments/cirla/cirlainfo/> (geraadpleeg op 12 Maart 2003)

adequately express the enormous damage that this balkanization has done not only to our intellectual and moral life but also to the natural world of western Kansas and to the planet Earth³¹

Volgens Worster is dit omgewingsgeskiedenis se oogmerk om 'n brug oor hierdie kloof te bou en "to put nature back into historical studies".

Die ander kant van die saak is natuurlik dat omgewingshistorici natuurwetenskaplikes kan help "to put history back into nature". Ondanks die historisering van die wetenskap sedert Darwin se *Origin of species*, het die natuurwetenskappe intellektueel geïsoleer gebly van die geskiedeniswetenskap. Die meeste natuurwetenskaplikes benader hulle navorsing met vandag se vraagstukke voorop in hulle gedagtes. Hulle besef nie altyd dat 'n mens vandag se kwessies beter kan verstaan en oplos deur na gister te kyk nie. Feit is dat net so seer as wat die hede vir ons die sleutel tot die verlede is, is die verlede ook die sleutel tot die hede.³² Dit is juis hier waar die grootste waarde van omgewingsgeskiedenis ook vir die natuurwetenskaplike lê. Omgewingsgeskiedenis kan naamlik 'n langtermynperspektief op omgewingsverandering bied. Konsepte soos volhoubaarheid, biodiversiteit en klimaatsverandering is betekenisloos as hulle nie in die regte historiese konteks gesien word nie. Wat deur ons oë vandag as skielike en onvoorspelbare omgewingsverandering gesien word, blyk sikliese en verstaanbare verandering te wees as 'n mens dit binne groter tydskaal ondersoek.³³

Die ekologiese krisis wat ons vandag in die gesig staar, kan nie buite die kulturele konteks waarin dit afspeel, verklaar word nie, want hierdie krisis manifesteer in 'n bepaalde samelewing met bepaalde waardes en 'n bepaalde kultuur. Dit is in die menslike natuur, iets wat deur historici en ander geesteswetenskaplikes ondersoek word, waar die verklaring vir die ekologiese krisis gevind sal word, omdat dié krisis die produk is van ons etiese sisteme, eerder as ekosisteme. Daarom kan die krisis ook net opgelos word indien daardie etiese sisteme verstaan en verander word.³⁴ Verder is die openbare mening en die bereidwilligheid van mense om hulle patrone van optrede te verander, net so belangrik vir die toekomstige beste omgewingspraktyke as om die biofisiese meganismes van omgewingsverandering te verstaan. Omgewingsgeskiedenis, wat historiese en natuurwetenskaplike data benut, kan antwoorde verskaf op die hoe en waarom van omgewingsverandering.³⁵

Omgewingsgeskiedenis het gegroei tot 'n intellektuele onderneming wat ons begrip van die interaksie tussen mens en omgewing wil verdiep en sodoende die kloof tussen "natuur" en "kultuur" wil oorbrug. Hoewel ons nou weet dat dit moeiliker is om "natuur" en "kultuur" van mekaar te skei as wat wetenskaplikes in die verlede gedink het, beteken dit nie noodwendig dat die twee kategorieë opgehef word en die grense

---

31 D Worster, *The Wealth of Nature: Environmental History and the Ecological Imagination* (Oxford University Press, New York, 1993), p 20

32 A C Hamilton, *Environmental History of East Africa. A Study of the Quaternary* (Academic Press, London, 1982), p 3

33 AHRB Research Centre for Environmental History-tuisblad, <http://www.cehp.stir.ac.uk/about.htm> (geraadpleeg op 6 Oktober 2003)

34 D Worster, *The Wealth of Nature: Environmental History and the Ecological Imagination* (Oxford University Press, New York, 1993), pp 24-27

35 AHRB Research Centre for Environmental History-tuisblad, <http://www.cehp.stir.ac.uk/about.htm> (geraadpleeg op 6 Oktober 2003)

tussen akademiese dissiplines verdwyn nie. Daardie grense word net meer deurdringbaar van beide kante.³⁶

Hierdie besef dat “natuur” en “kultuur” nie kunsmatig geskei behoort te word nie, het al sterker begin posvat en daarom figureer die sosiaal-kulturele element sedert die negentigerjare baie sterk in internasionale ooreenkomste en konvensies oor die omgewing. Dit het ook inslag gevind by instansies wat omgewingswetenskaplike navorsing befonds. Groot donateurs, soos die Global Environmental Facility (GEF), maak dit 'n voorwaarde vir befondsing dat projekte ook 'n sosiale komponent moet insluit. Daardeer word die deelname van die sosiale en geesteswetenskappe aan groot omgewingsnavorsingsprojekte gestimuleer en spesifiek ook omgewingsgeskiedenis se plek in die breër omgewingstudie-opset verseker.

Prosesse in die natuur het 'n duidelike historiese dimensie. Die interaksie tussen grondbedekking en grondgebruik in landbougemeenskappe, as dinamiese prosesse wat verandering oor tyd behels, kan as voorbeeld genoem word. 'n Omgewingshistorikus is dus goed geposisioneer om verskillende stelle grondbedekking- en grondgebruikdata bymekaar te bring in 'n interdisiplinêre navorsingsprojek. Waar die fokus van natuurwetenskaplikes gewoonlik baie nou en gespesialiseerd is, bring die omgewingshistorikus, wat meer van 'n generalis is, 'n breër perspektief op oorsake, prosesse en gevolge. Samewerking tussen omgewingshistorici en ander omgewingswetenskaplikes, veral as dit ook uitgebrei word na ander rolspelers in deelnemende projekte, verbeter die moontlikheid om oplossings te vind wat tot volhoubare ontwikkeling sal lei. Een van die grootste voordele vir die omgewingshistorikus in 'n interdisiplinêre projek is dat dit aan hom/haar die geleentheid bied om aan ander wetenskaplikes die waarde van historiese ondersoekmetodes en verklaringswyses te demonstreer.

Groei van omgewingsgeskiedenis

Die aantal omgewingshistorici en hulle publikasie-uitsette het in die afgelope twee dekades dramaties toegeneem. Omgewingsgeskiedenis is nou deel van die hoofstroom van die historiese wetenskappe en hoofstroomhistorici gee nou gereeld aandag aan temas en vrae wat eerste deur die omgewingsgeskiedenis gestel is.³⁷

Wie is die wêreldleiers op die terrein van die omgewingsgeskiedenis? Die Amerikaners beskou hulleself as die baanbrekers en voorlopers. Hulle het inderdaad al in die 1960's (vroeër as die res van die wêreld) die omgewingsgeskiedenis ernstig begin bestudeer en die grootste volume publikasies gelewer.³⁸ Omgewingsgeskiedenis

36 D Worster, *The Wealth of Nature: Environmental History and the Ecological Imagination* (Oxford University Press, New York, 1993), p 27

37 F Brüggemeier, “New Developments in Environmental History” Unpublished paper presented at the International Congress of Historical Sciences, Augustus 2000, Oslo, p 21

38 Onder die belangrikste Amerikaanse omgewingshistorici en hulle sleutelpublikasies tel: W Cronon, *Changes in the Land* (Hill & Wang, New York, 1983); K E Bailes (ed), *Environmental History: Critical Issues in Comparative Perspective* (University Press of America, Lanham, 1985); A W Crosby, *Ecological Imperialism: the Biological Expansion of Europe, 900-1900* (Cambridge University Press, New York, 1987); D Worster (ed), *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History* (Cambridge University Press, Cambridge, 1988) en *The Wealth of Nature* (Oxford University Press, New York, 1993); C Merchant, *Ecological Revolutions: Nature, Gender, and Science in New England* (University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1989); E W Barnett Russell, *People and the Land through Time: Linking Ecology and History* (Yale University Press, New Haven, 1997); S P Hays, *Explorations in Environmental History* (University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1998);

staan sterk by 'n aantal universiteite in die Verenigde State van Amerika (VSA) en die akademiese infrastruktuur daarvoor is goed ontwikkel.³⁹ Die Forest History Society⁴⁰ en die American Society for Environmental History⁴¹, wat gesamentlik die kwartaallike vaktydskrif *Environmental History*⁴² (vroeër *Environmental History Review*) uitgee en jaarlikse konferensies reël, speel 'n belangrike rol in die professionele organisasie van omgewingshistorici binne en buite die VSA.

In Europa het omgewingsgeskiedenis later weggespring as in die VSA, maar sekere omgewingshistorici doen vir jare al baie gespesialiseerde werk in onder meer Duits⁴³, Engels⁴⁴, Frans⁴⁵, Italiaans⁴⁶, Nederlands⁴⁷, Pools⁴⁸, Spaans⁴⁹ en Tsjeggies⁵⁰. Belangrike navorsing in die omgewingsgeskiedenis word ook in die Skandinawiese lande gedoen.⁵¹ Die navorsingsuitsette in Europa groei tans waarskynlik vinniger as in die VSA. Taalverskille bemoelik kommunikasie, maar die European Society for Environmental History het onder leiding van Verena Winiwarter in die afgelope paar jaar vinnig gegroei en suksesvolle konferensies in St. Andrews (2001) en Praag (2003) gehou. Omgewingsgeskiedenis is sterk gevestig by 'n aantal Europese universiteite. Instansies soos die AHRB Research Centre for Environmental History (tot 2002 die Centre for Environmental History and Policy), gesamentlik bedryf deur die

-
- J D Hughes, *An Environmental History of the World: Humankind's Changing Role in the Community of Life* (Routledge, New York, 2001)
- 39 Franz-Josef Brüggemeier, "New Developments in Environmental History" Unpublished paper presented at the International Congress of Historical Sciences, Augustus 2000, Oslo, p 2
- 40 Reeds in die 1940's gestig en gebaseer by Duke University in Durham, North Carolina Kyk <http://www.lib.duke.edu/forest/index.html> (geraadpleeg op 26 September 2003)
- 41 Op die ASEH-tuisblad word die missie soos volg gegee: "The American Society for Environmental History seeks understanding of the human experience of the environment from the perspectives of history, liberal arts, and sciences. The Society encourages cross-disciplinary dialogue on every aspect of the present and past relationship of humankind to the natural world." Kyk by <http://www.h-net.org/~environ/ASEH/about.html> (geraadpleeg op 26 September 2003)
- 42 Op die tuisblad word *Environmental History* tipies Amerikaans beskryf as "the leading journal in the world for scholars, scientists, and practitioners who are interested in following the development of this exciting new field" Kyk by <http://www.lib.duke.edu/forest/ehmain.html> (geraadpleeg op 7 Oktober 2003)
- 43 Die bekendste Duitssprekende omgewingshistorici en hulle spesialisterreine is: Franz-Josef Brüggemeier – omgewingsgeskiedenis van die Ruhrgebied; Christian Pfister – klimaatsgeskiedenis (van veral Switserland); Joachim Radkau – Duitse woude en bosbou; Verena Winiwarter – voor- en vroegmoderne omgewingsgeskiedenis; Tomas Zellar – paaië en landskappe
- 44 'n Bekende Europese omgewingshistorikus wat in Engels publiseer is Ian G Simmons, *Environmental History: a Concise Introduction* (Blackwell, Cambridge, MA, 1993); *Interpreting Nature: Cultural Constructions of the Environment* (Routledge, London, 1993); *Changing the Face of the Earth* (Blackwell, Oxford, 1996 – tweede uitgawe) en *Humanity and Environment: a Cultural Ecology* (Addison Wesley Longman, London, 1996) Chris Smout van Skotland het belangrike werk oor woude gedoen Richard Grove, 'n Australiër, het ook belangrike bydraes in Engels in die Europese koloniale konteks gelewer, onder meer *Green Imperialism: Colonial Expansion, Tropical Island Edens and the Origins of Environmentalism* (Cambridge University Press, Cambridge, 1995)
- 45 Die mees produktiewe Franse omgewingshistorici is J Girel – hoofsaaklik riviergeskiedenis; Genevieve Massard-Guilbaud – die stedelike omgewing en besoedeling
- 46 Walter Palmieri – Suid-Italiaanse omgewingsgeskiedenis
- 47 Peter Boomgaard – omgewingsgeskiedenis van Indonesië en Suidoos-Asië; K J W Oosthoek – verskeidenheid onderwerpe; Barbara C (Petra) van Dam – woude, konyne; Wybren Verstegen – die groen beweging in Nederland
- 48 Józef Broda – Poolse bosbou
- 49 Millan Corbera – verskeie onderwerpe
- 50 Ivan Bicik – verandering van grondgebruikpatrone in Tsjeggië; Rudolf Brazdil – klimaatsverandering in Tsjeggië; Leos Jelecek – grondgebruik
- 51 In hierdie verband verdien T Myllyntaus and M Saikku (eds), *Encountering the Past in Nature: Essays in Environmental History* (Ohio University Press, Athens, 1999), spesiale vermelding

Universiteite van Stirling en St. Andrews in Skotland, bevorder interdisiplinêre navorsing.⁵² Die vaktydskrif *Environment and History* word in Stirling uitgegee.⁵³

In Asië, Latyns-Amerika en Afrika is daar nog 'n groot agterstand wat die ontwikkeling van omgewingsgeskiedenis betref. Baie van die publikasies oor hierdie gebiede kom van Amerikaanse en Europese wetenskaplikes.⁵⁴ 'n Globale netwerk van omgewingshistorici bestaan nog nie werklik nie, hoewel in die Westerse wêreld in hierdie rigting gewerk word. Internet-netwerke soos H-Environment speel 'n belangrike rol in die globaliseringsproses.⁵⁵

Wat is die tendense in die ontwikkeling van omgewingsgeskiedenis? Omdat dit in die konteks van wêreldwye besorgdheid oor die ekologiese krisis ontstaan het, het omgewingsgeskiedenis uit die staanspoor 'n betreklik sterk internasionalistiese inslag gehad. Nuwe boeke oor die wêreldgeskiedenis bevat onderafdelings of hoofstukke oor omgewingskwessies. In die eerste hoofstuk van sy boek oor die twintigste-eeuse wêreldgeskiedenis, beklemtoon Jeremy Black die deurslaggewende belangrikheid van mens-omgewinginteraksie soos volg:

In both the short- and the long-term, the impact on the environment was the most potent aspect of human activity during the last century, not least because in transforming the context within which it lives and operates, humankind has not only affected all the other species that live on, above and in the Earth, but has also created a new, and troubling, sense of where human history will lead.⁵⁶

Daar is al 'n aantal boeke oor die wêreldgeskiedenis vanuit 'n omgewings-geskiedenisperspektief geskryf.⁵⁷ Tans word in die omgewingsgeskiedenis van die wêreld op temas soos bevolkingsgroei, omgewingsbeleidmaking op die plaaslike en globale vlak, en bedreigings vir biodiversiteit gefokus.⁵⁸ Publikasies oor Europese imperialisme het vanuit die oopspunt van omgewingsgeskiedenis die lig gesien.⁵⁹

-
- 52 Hulle spesialiseer in onder meer die geskiedenis van afval en konsepte wat met "waste" te doen het. Webtuiste <http://www.cehp.stir.ac.uk/about.htm> (geraadpleeg op 6 Oktober 2003)
- 53 Die doel van hierdie interdisiplinêre vaktydskrif is "to bring scholars in the humanities and biological sciences closer together, with the deliberate intention of constructing long and well-founded perspectives on present day environmental problems" Webtuiste <http://www.cehp.stir.ac.uk/envhisjo.htm> (geraadpleeg op 6 Oktober 2003)
- 54 F Brüggemeier, "New Developments in Environmental History" Unpublished paper presented at the International Congress of Historical Sciences, Augustus 2000, Oslo, pp 2-3
- 55 Die H-Environment webtuiste is deel van die Amerikaansgebaseerde H-NET, 'n versameling internetbesprekingsgroepe in die sosiale en menswetenskappe H-Environment word ondersteun deur verenigings van professionele historici Kyk by <http://www.h-net.msu.edu/~environ/> (geraadpleeg op 7 Oktober 2003)
- 56 Jeremy Black, *The World in the Twentieth Century* (Pearson Education, London, 2002), p 7
- 57 Kyk byvoorbeeld na J Radkau, *Natur und Macht. Eine Weltgeschichte der Umwelt* (Beck, München, 2000); J R McNeill, *Something New under the Sun: an Environmental History of the Twentieth-century World* (Norton, London, 2000); J D Hughes, *An Environmental History of the World: Humankind's Changing Role in the Community of Life* (Routledge, New York, 2001)
- 58 J D Hughes, "Are there Common Themes in World Environmental History", in L Jelecek *et al* (eds), *Dealing with Diversity. Second International Conference of the European Society for Environmental History, Prague 2003. Proceedings* (Charles University, Faculty of Science, Department of Social Geography and Regional Development, Prague, 2003), pp 294-298
- 59 Kyk J M MacKenzie, "Empire and the Ecological Apocalypse: the Historiography of the Imperial Environment", in T Griffiths and L Robin (eds), *Ecology and Empire. Environmental History of Settler Societies* (Natal University Press, Pietermaritzburg, 1997), pp 215-226 Daar word onderskei tussen verskillende benaderings of skole in die historiografie van imperiale omgewings

Namate die omgewingsgeskiedenis uitbrei en meer empiriese navorsing op die plaaslike vlak gedoen word, kry baie omgewingsgeskiedeniswerke 'n nasionalistiese of etniese fokus. Oor hierdie aspek van omgewingsgeskiedenis in Afrika skryf McCann:

The environmental history of Africa is beginning only recently to take a coherent shape with the publication of a new generation of empirical, field-based studies that challenge firmly held assumptions about past patterns of land use by documenting past conditions of African natural resources and human response to environmental change. These studies have dispelled the myth of an African Eden lost and established a more workable hypothesis that Africa's historical landscapes are both historically and currently anthropogenic.⁶⁰

In die lig van die fenomenale groei van die omgewingsgeskiedenis bestaan daar 'n behoefte aan deeglike historiografiese studies, wat die tendense in die omgewingsgeskiedenis en die terreine waar meer navorsing nodig is, sal uitwys.

Omgewingsgeskiedenis in Suid-Afrika

Omgewingsgeskiedenis in Suid-Afrika het 'n agterstand by die VSA en Europa. John McNeill bestempel Suid-Afrikaanse omgewingsgeskiedenis as "almost uncharted waters"⁶¹, maar dit is lank nie meer 'n totale braak land nie. So vroeg as die 1930's het die Afrikaanse historikus P.J. van der Merwe al in sy boeke oor die trekboere na omgewingsfaktore verwys.⁶² Ander historici van die ouer geslag het ook soms aandag gegee aan die invloed van die natuurlike omgewing op die verloop van die geskiedenis.⁶³ Hoewel die geskiedenis van rasseverhoudinge en rassepolitiek om verstaanbare redes die denke van Suid-Afrikaanse historici en gevolglik ook die geskiedskrywing oorheers het, het elemente van omgewingsgeskiedenis vanaf die 1980's meer gereeld in die werk van sosiale historici opgeduik.⁶⁴ Die Suid- en Suider-Afrikaanse omgewingsgeskiedenis het sterker begin figureer in internasionale publikasies en 'n sterker interdisiplinêre inslag begin toon.⁶⁵ In 1996 is die eerste konferensie van omgewingshistorici in Suid-Afrika in Pietermaritzburg gehou en daaruit het 'n boekpublikasie voortgespruit.⁶⁶ 'n Konferensie met die titel "African environments: past and present" is in 1999 by St. Antony's College in Oxford

60 J C McCann, *Green Land, Brown Land, Black Land. An Environmental History of Africa, 1800-1990* (James Currey, Oxford, 1999), p 4

61 J R McNeill, "Environment and History in South America and South Africa", in S Dovers, R Edgecombe and B Guest (eds), *South Africa's Environmental History: Cases and Comparisons* (David Philip, Cape Town, 2002), p 249. Kyk ook: P Steyn, "A Greener Past? An Assessment of South African Environmental Historiography", *New Contree* 46, November 1999, pp 7-27

62 P J van der Merwe, *Die Noordwaartse Beweging van die Boere voor die Groot Trek* (Den Haag, 1937) en *Trek: Studies oor die Mobiliteit van die Pioniersbevolking aan die Kaap* (Kaapstad, 1945)

63 Kyk byvoorbeeld na B H Dicke, "The Tsetse-fly's Influence on South African History", *South African Journal of Science*, 29, 1932, pp 792-796

64 Voorbeelde hiervan is die bydraes van R Wagner ("Zoutpansberg: the Dynamics of a Hunting Frontier") en J Guy ("Ecological Facts in the Rise of Shaka and the Zulu Kingdom") in S Marks and A Atmore (eds), *Economy and Society in Pre-industrial South Africa* (London, 1980). Ander boeke uit hierdie tyd waarin die omgewing aandag geniet is P Delius, *The Land Belongs to Us* (Johannesburg, 1983); T Keegan, *Rural Transformations in Industrializing South Africa: the Southern Highveld to 1914* (Johannesburg, 1986); J Peires, *The House of Phalo* (Johannesburg, 1981)

65 Kyk veral D Anderson and R Grove (eds), *Conservation in Africa: People, Policies and Practice* (Cambridge University Press, Cambridge, 1987) en die spesiale uitgawe oor "The Politics of Conservation in Southern Africa" van die *Journal of Southern African Studies* 15, 2, January 1989

66 S Dovers, R Edgecombe and B Guest (eds), *South Africa's Environmental History: Cases and Comparisons* (David Philip, Cape Town, 2002)

georganiseer, wat tot 'n spesiale uitgawe van die *Journal of Southern African Studies* gelei het.⁶⁷

Onder die belangrikste baanbrekers van die Suid-Afrikaanse omgewingsgeskiedenis tel Ruth Edgecombe van die Universiteit van Natal, William Beinart⁶⁸ van die Universiteit van Oxford en Jane Carruthers⁶⁹ van Unisa. Opkomende omgewingshistorici wat navorsing oor Suid-Afrika doen, sluit in Nancy Jacobs⁷⁰ van Brown University in die VSA, Sean Archer en Lance van Sittert van die Universiteit van Kaapstad, Sandra Swart van die Universiteit van Stellenbosch en Phia Steyn, voorheen van die Vrystaatse Universiteit, wat by Stirling Universiteit in Skotland aangestel is. Hoewel die getal omgewingshistorici in Suid-Afrika min is, is hulle produktiewe navorsers. Bydraes oor die omgewingsgeskiedenis verskyn gereeld in historiese vaktydskrifte soos die *Suid-Afrikaanse Historiese Joernaal*, *Historia*, die *Joernaal vir Eietydse Geskiedenis* en *New Contree*. In hoe 'n mate omgewingsgeskiedenis reeds deel van die hoofstroom van die Suid-Afrikaanse geskiedeniswetenskap is, is duidelik uit die programme van die mees onlangse konferensies van die Suid-Afrikaanse Historiese Vereniging (Bloemfontein, Julie 2003) en die Historiese Genootskap van Suid-Afrika (Stellenbosch, April 2004). In albei gevalle is spesiale sessies oor omgewingsgeskiedenis ingesluit.

Wat motiveer Suid-Afrikaanse historici, en veral die jonger geslag, om hulle op die terrein van die omgewingsgeskiedenis te begewe? Is dit om te ontsnap aan die beperkings van ou historiese debatte, soos dié tussen die liberale en revisionistiese paradigmas, wat die Suid-Afrikaanse geskiedskrywing vir dekades oorheers het? Is dit dalk 'n kultureel-psigologiese behoefte om in die nuwe politieke bedeling oor te begin deur 'n vars navorsingsterrein te ontgin?⁷¹ Hierdie soort intellektuele oorwegings speel ongetwyfeld 'n rol, omdat omgewingsgeskiedenis weens die diversiteit en interdisiplinêre aard daarvan besondere uitdagings aan die navorser stel en uiters interessante moontlikhede bied. Daar is egter ook meer praktiese en materiële oorwegings wat omgewingsgeskiedenis 'n aantreklike opsie maak. Aan die een kant pas dit goed in by die klemverskuiwing weens die transformasieproses in die Suid-Afrikaanse tersiêre onderwyssektor na programme met onmiddellike praktiese toepassingswaarde vir die Suid-Afrikaanse samelewing. Aan die ander kant is daar ook, soos reeds genoem, binne die konteks van die toenemende fokus op volhoubare

67 *Journal of Southern African Studies*, 26, 4, December 2000

68 Benewens talle vakwetenskaplike artikels was Beinart saam met Peter Coates die outeur van *Environment and History. The Taming of Nature in the USA and South Africa* (Routledge, London, 1995) Hy was ook saam met Joann McGregor die redakteur van *Social History and African Environments* (James Currey, Oxford, 2003), nog 'n uitvloeiing van die 1999-konferensie te Oxford, wat veral op Suid- en Suider-Afrika fokus

69 Haar *The Kruger National Park: A Social and Political History* (University of Natal Press, Pietermaritzburg, 1995) is 'n goeie voorbeeld van 'n kulturele benadering tot die omgewingsgeskiedenis Carruthers het nog twee biografieë met 'n omgewingstrekking geskryf, naamlik *The Life and Work of Thomas Baines* (Fernwood Press, Cape Town, 1995) en *Wildlife and Warfare: the Life of James Stevenson-Hamilton* (University of Natal Press, Pietermaritzburg, 2001)

70 Haar hoofstuk in die reeds vermelde *South Africa's Environmental History: Cases and Comparisons* (pp 19-33) is getitel "The Colonial Ecological Revolution in South Africa: the Case of Kuruman" Haar *Environment, Power, and Injustice. A South African History*, wat ook oor Kuruman handel, het in 2003 by Cambridge University Press verskyn

71 Hierdie moontlikhede is deur een van die keurders van die oorspronklike weergawe van die artikel gesuggereer

ontwikkeling, goeie befondsingsgeleentheid vir omgewingshistorici binne interdisiplinêre navorsingsprogramme.

Watter temas geniet die meeste aandag in die Suid-Afrikaanse omgewingsgeskiedenis? Die belangstellings van Suid-Afrikaanse omgewingshistorici is redelik divers, maar verskeie van die bovermelde persone fokus op die omgewingsgeskiedenis van 'n bepaalde streek in 'n bepaalde tydperk. Staatsbeheer van natuurlike hulpbronne en konflik tussen die staat en landelike gemeenskappe (veral in die apartheidstyd) oor die beheer van natuurlike hulpbronne, is twee belangrike temas waarmee plaaslike omgewingshistorici hulle besig gehou het.⁷² Wat vergelykende studies betref, is heelwat vergelykings al getref tussen omgewingsimpakte van wit setlaarsgemeenskappe in Suid-Afrika en die VSA. Terence Ranger meen dat hierdie soort vergelyking die verskille tussen Suid-Afrika en die res van Afrika onderstreep en dat daar dalk eerder gefokus moet word op vergelykings tussen Suid-Afrika en ander Afrikalande⁷³, maar John McNeill meen dat vergelykende studies die soort vrae na vore kan bring wat die Suid-Afrikaanse omgewingsgeskiedenis vinnig vorentoe kan neem.⁷⁴

Omgewingsgeskiedenis word 'n belangrike element van post-apartheidgeskiedskrywing in Suid-Afrika. Dit is een terrein wat 'n baie langer termyn dek as net die apartheidperiode en dit styg ook uit bo die oorbeklemtoning van rasseverskille wat so kenmerkend van die grootste deel van die Suid-Afrikaanse geskiedskrywing is. Beinart stel dit so:

Environmental history can help to push perspectives and debates beyond the central and anguished issue of race to explore how all human beings both shape the natural world and are constrained by it⁷⁵

Of omgewingsgeskiedenis die potensiaal gaan verwesenlik om die oorbeklemtoning van ras te transendeer, moet egter nog gesien word. As intellektuele tendens wat van die metropool na die periferie versprei het, word omgewingsgeskiedenis in Suid-Afrika tans nog feitlik uitsluitlik deur wit historici vanuit 'n oorwegend Westerse perspektief beoefen. Dit is nodig dat nouer aansluiting by inheemse kennisstelsels (indigenous knowledge systems) gevind moet word, sodat die “storie van die natuur” omskep kan word in “stories van die natuur”, wat meer verteenwoordigend van die land se kulture sal wees.

Die onderrig van omgewingsgeskiedenis by Suid-Afrikaanse universiteite is nog redelik in sy kinderskoene. Ruth Edgecombe het by die Universiteit van Natal baanbrekerswerk gedoen in die inkorporering van omgewingsgeskiedenis in interdisiplinêre nagraadse opleidingsprogramme. Die aantal voor- en nagraadse omgewingsgeskiedenis-programme neem geleidelik toe. Inligting op die tuisblaaie

72 W Beinart, “South African Environmental History in the African Context”, in S Dovers, R Edgecombe and B Guest (eds), *South Africa's Environmental History: Cases and Comparisons* (David Philip, Cape Town, 2002), p 215

73 T Ranger, “Book Review of William Beinart and Peter Coates, *Environment and History: the Taming of Nature in the USA and South Africa*”, *Journal of Southern African Studies*, 22, 1, 1996

74 J R McNeill, “Environment and History in South America and South Africa”, in S Dovers, R Edgecombe and B Guest (eds), *South Africa's Environmental History: Cases and Comparisons* (David Philip, Cape Town, 2002), p 249

75 W Beinart, “South African Environmental History in the African Context”, in S Dovers, R Edgecombe and B Guest (eds), *South Africa's Environmental History: Cases and Comparisons* (David Philip, Cape Town, 2002), p 226

van die geskiedenisdepartemente by die verskillende universiteite in Suid-Afrika dui daarop dat voorgraadse modules in omgewingsgeskiedenis by ses, en nagraadse modules by twee universiteite aangebied word.⁷⁶

Die toekoms van omgewingsgeskiedenis

In die lig daarvan dat die mensdom onteenseglik 'n omgewingskrisis in die gesig staar en dat soveel prioriteit internasionaal daaraan verleen word, is dit onvermydelik dat omgewingstudies oor die algemeen en omgewingsgeskiedenis in die besonder as terrein van akademiese arbeid sterk sal aanhou groei. Die neiging in die akademiese wêreld vir die afgelope dekades is om in die rigting van groter interdisciplinêre samewerking te beweeg, beide wat navorsing en onderrig betref. Van al die historiese wetenskappe is omgewingsgeskiedenis waarskynlik die aktiefste op die interdisciplinêre terrein. Infrastrukture en globale netwerke vir die bevordering van omgewingsgeskiedenis word steeds uitgebrei.

Vir omgewingswetenskaplikes lê 'n enorme taak voor. Soveel persepsies oor die omgewing, wat internasionale politieke en ekonomiese besluitneming kan beïnvloed, is op onwetenskaplike scenarios gebaseer. Verwoestyning, die terrein waar ek navorsing doen, is 'n tipiese voorbeeld. 'n Aantal jare gelede het die idee van die "rollende woestyn" ('n wanopvatting oor die proses van verwoestyning), alarm veroorsaak oor die moontlikheid dat Afrika deur woestyne verswelg kan word. Dit het gedien as stimulus tot empiriese studies op die plaaslike vlak oor verwoestyning. Hierdie episode het aangedui dat 'n term soos "verwoestyning" verwarring kan veroorsaak indien daar te veel veralgemeen word en dit nie deur die resultate van empiriese navorsing gekwalifiseer word nie.⁷⁷ Om gesaghebbende uitsprake oor verwoestyning of ander omgewingsvraagstukke te maak, is plaaslike empiriese studies noodsaaklik. Hierdie soort studies moet verder as net die bepaling van die stand van die biofisiese omgewing gaan en ook die kulture en sosiale verhoudings van die gemeenskappe wat bedreig word, ondersoek. Wetenskaplike kennis moet gekombineer word met die inheemse kennis van die plaaslike bevolkings. Daar is dus oneindige navorsingsmoontlikhede vir die omgewingshistorikus, wat juis met sy/haar navorsing begin by mens-omgewingsinteraksie op 'n bepaalde plek in 'n bepaalde tyd.

In Suid-Afrika is die behoefte aan navorsing oor die omgewing besonder groot, omdat daar in vergelyking met ontwikkelde lande nog relatief min op hierdie terrein gedoen is. Die belanghebbende regeringsdepartemente, soos die Departement van Omgewingsake en Toerisme en die Departement van Landbou, en statutêre rade, soos die Landbounavorsingsraad, beskik oor beperkte navorsingskapasiteit. Universiteite het steeds 'n belangrike rol te speel in die inisiëring van navorsingsprojekte. Daar is nie ander instellings in Suid-Afrika wat oor naastenby dieselfde interdisciplinêre kapasiteit beskik nie.

76 Die volgende modules word op die tuisblaaie gelys: Noordwes-Universiteit – GESK312: Die mens in interaksie met die omgewing (derdejaarsvlak); Universiteit van Kaapstad – HST329F: Environmental history (derdejaarsvlak) en HST416Z: African environmental history (honneursvlak); Universiteit van Kwazulu-Natal – Themes in African environmental history (keusemodule vir 'n meestersgraad in omgewingsbestuur); Universiteit van Stellenbosch – Omgewingsgeskiedenis (beskikbare module vir honneurs- en meestersgraadprogramme); Universiteit van Suid-Afrika - HSY101-D Precolonial South Africa, Unit 2: The environment of southern Africa (eerstejaarsvlak) en HSY307-R Globalisation, Unit 5: Globalisation and environmentalism (derdejaarsvlak); Universiteit van die Vrystaat – GES322: Omgewingsgeskiedenis van Suid-Afrika (derdejaarsvlak)

77 Kyk M Mortimore, *Roots in the African Dust. Sustaining the Sub-Saharan Drylands* (Cambridge University Press, Cambridge, 1998)

Uit hierdie oorsig oor die groei van omgewingsgeskiedenis beide op internasionale gebied en in Suid-Afrika, blyk dit dat dit 'n snelgroeïende veld met baie potensiaal is. Omgewingsgeskiedenis is onteenseglik 'n vertakking van die historiese wetenskappe wat goed geïntegreer is om deur interdisciplinêre betrokkenheid 'n belangrike bydrae te lewer tot die herbevestiging van die waarde van die historiese ondersoekmetode en verklaringswyse. Omgewingshistorici het reeds gevorder daarmee om akademiese dissiplines te oortuig van die waarde van omgewingsgeskiedenis in die interdisciplinêre benadering tot omgewingsvraagstukke. Behalwe dat omgewingsgeskiedenis, soos reeds aangedui, 'n terrein is waar die Suid-Afrikaanse historiografie kan uitstyg bo die beklemtoning van rasseverdeeltheid, kan dit op voor- en nagraadse vlak ook 'n lewenslyn word vir geskiedenisonderrig op universiteitsvlak, wat oor dekades heen gebuk gaan onder kwynende studentegetalle. Die toekoms van omgewingsgeskiedenis, so meen ek, is helder groen.

Opsomming

Beide op internasionale gebied en in Suid-Afrika het omgewingsgeskiedenis een van die mees dinamiese en snelgroeïendste vertakkinge van die historiese wetenskappe geword. Hierdie artikel fokus op die oorsprong en ontwikkeling van omgewingsgeskiedenis. Die konsep "omgewingsgeskiedenis" word gedefinieer, die interdisciplinêre aard daarvan word verklaar en die rol wat dit in die oorbrugging van die natuur-kultuur gaping speel, word aangedui. Die internasionale en Suid-Afrikaanse groei daarvan word verder nagespoor en enkele neigings in omgewingsgeskiedenis word geïdentifiseer. Ten slotte word 'n paar opmerkings oor die toekomsvooruitsigte van omgewingsgeskiedenis gemaak.

Abstract

The Story of Nature: Environmental History as Growing Research Field

Both internationally and in South Africa, environmental history has become one of the most dynamic and fast-growing branches of the historical sciences. This article focuses on the origin and development of environmental history. The concept "environmental history" is defined, its interdisciplinary nature explicated and its role in bridging the nature-culture divide explained. Its international and South African growth is traced, and some trends in environmental history are identified. In conclusion, some remarks are made about the future prospects of environmental history.

Key words

Environmental History, nature and culture, interdisciplinary research, historiography, history teaching.

Sluitelwoorde

Omgewingsgeskiedenis, natuur en kultuur, interdisciplinêre navorsing, geskiedskrywing, geskiedenisonderrig.

